

Den konservativa modernisten versus den modernt konservative. August Strindbergs och Viktor Rydbergs diskurser kring det homoerotiska begäret

Dominik Dziedzic

Jagellonska universitetet, Kraków

The Conservative Modernist versus the Modern Conservative. The Discourses about Homoerotic Desire in Viktor Rydberg's and August Strindberg's Works

The paper compares two modes of sexuality in the works of August Strindberg and Viktor Rydberg, taking into account the relationship between homoerotic desire and nature. In Strindberg's work this very model was defined as naturalistic and based on a positivist way of understanding nature, where homoerotic desire is perceived as an abnormal towards the order of nature. Contrary, Rydberg's mode could be classified as an idealistic, drawing on the monistic view of the world, seeing homoerotic desire as a positive component of nature. These two modes are discussed in the context of producing modern regimes of sexuality, where homosexuality was crucial to develop the norm within pathologizing psychiatric perspective. By proposing pervert's emancipation through perversion, Strindberg seems to share the conservative assumptions of the Oscarian morality against which he argues. Contrary, Rydberg's idealistic model by rejecting the dominant trend of modernization of sexuality, is interpreted not as a manifesto of conservative anti-modernism, but as an alternative modernism.

Key words: August Strindberg, Viktor Rydberg, naturalism, idealrealism, homoerotic desire, modernisation of sexuality, alternative modernisation

Det generella syftet med denna text är att jämföra sexualitetsmodeller i August Strindbergs (1849–1912) och Viktor Rydbergs (1828–1895) författarskap med fokus på det homoerotiska begäret och dess relation till naturbegreppet. Det intressanta med dessa författarskap är att Rydberg och Strindberg vid ungefär samma tid gestaltar det homoerotiska begäret och placerar det i två helt olika modeller: Strindberg i en protohomosexuell modell inspirerad av den tidiga psykologin och sexologin, och Rydberg i en sublimerad modell baserad på den romantisk-nyplatoniska idealiseringen – en modell, vars filosofiska grunder Platon lade med sin *Faidros* och *Symposion*, och som för 1800-talets diktare upplivades av Johan Joachim Winckelman (1717–1768). Modellerna kommer vidare att diskuteras utifrån sexualitetens moderniseringsprocess. När det gäller författarnas

inställning till homoerotiken tänker jag föreslå ett perspektiv som låter Strindberg uppfattas som en konservativ modernist¹ och Viktor Rydberg som modernt konservativ.² Den jämförande analysen av dessa två författarskap kommer, hoppas jag, att nyansera den traditionella uppfattningen av sexualitetens moderniseringsprocess, genom att uppmärksamma inte bara dess huvudström, i vilken Strindberg flyter, utan även dess olika biströmmar, i vilka Rydberg simmar. Jag börjar dock med att skissera Strindbergs och Rydbergs positioner i det symboliska fältet i förhållande till det moderna.

1. Strindberg, Rydberg och det moderna

Under den tid då Rydberg och Strindberg levde uppfattades de båda som Sveriges två största författarnamn, vilka var representanter för två dominerande

¹ Som en konservativ kulturdebattör gjorde sig Strindberg känd genom sina åsikter när det gäller den sexuella relationen mellan könen men framför allt genom hans syn på kvinnans roll i samhället och i de intima relationerna – det var den kvinnopolitiska aspekten av Strindbergs sexualpolitik som bidrog till formulerandet av hans bild som kvinnohatare. Bland de många misogyna åsikter som Strindberg använde sig av i sina könspolitiska texter finns biologistiska, dvs. sådana som underordnade kvinnans frihet och bestämmanderätt kravet på moderskapet. Samma biologistiska argumentation gjorde dock Strindberg till sexualradikal då han diskuterade manssexualiteten i termer av en pockande drift som måste tillfredställas oberoende av människans fria vilja och samhällets förbjudande moral. Detta tankesätt gjorde Strindberg till den stridbare sexualradikalen som ivrade för reformer av konventionens moral, och den protestantiska kyrkans uttolkning av sexualmoralen, vilken vidare i den löpande texten kommer att kallas för den oscarianska moralen. Det var nämligen konflikten mellan dessa två läger, konventionens försvarare och konventionens radikala kritiker, som pådrev moderniseringsprocessen av sexualiteten. Men även om det inte var så att Strindbergs biologistiska sexualradikalism i darwinistisk anda i fortsättningen kom att bilda kärnan i det moderna sexualitetsparadigmet, som visserligen frigjorde sexualiteten från reproduktionskravet genom att åberopa en mera psykologiserande argumentation än Strindberg och hans bundsförvanter, så var det i den tid då paradigmet formades Strindbergs kritik som ansågs som radikalast och som modernast. Genom att diskutera relationen mellan det homoerotiska begäret och naturbegreppet vill jag fästa uppmärksamheten på de konservativa dragen i den könspolitiska aspekten av hans moderniseringsarbete på det sexuella området.

² Rydbergs politiska bidrag till sexualitetens moderniseringsprocess har, till skillnad från Strindbergs, i stort sett inte diskuterats. Som ett undantag kan här dock Pia Laskars kommentar ”Svenska maskuliniteters heterosexuallitet” från *Sexualpolitiska nyckeltexter* nämnas (2015: 158–166). Texten är intressant i sammanhanget eftersom den, liksom min egen, anlägger ett komparativt perspektiv på Strindbergs och Rydbergs författarskap. Huvudfokuset i Laskars kommentar ligger dock inte på det homoerotiska begäret utan snarare på rasifiering i dess förhållande till sexualitet, varför de texter som diskuteras är Rydbergs *Singoalla* (1857) och Strindbergs *Tschandala* (1897). De slutsatser som Laskar kommer fram till korresponderar dock med mina egna då forskaren skriver: ”Om Strindbergs *Tschandala* är en nyckeltext om sexualitet och ras som biologistiskt eller förvärvat arv knutet till människogrupper är *Singoalla* en text om sexualitet som magisk och mystisk kraft innan psykologiska diskurser slog igenom.” (2015: 162.) I sin diskussion om de bägge författarnas relation till moderniseringen undviker dock Laskar etiketter som ”liberal” eller ”konservativ”, vilka jag däremot väljer för att nyansera moderniseringsprocessen och försöka återge dess interna dynamik som formulerades just i politiska termer av dem som själva var engagerade, och efter dem även av eftervärlden, antingen för att diskvalificera motståndarna eller för att legitimera sina egna etiska eller estetiska val.

och kritiskt mot varandra inställda riktningar inom den litteraturhistoriska utvecklingsprocessen under 1800-talet, idealrealismen och naturalismen. Konflikten de stilriktningarna emellan tog sig väl den häftigaste formen i polemiken mellan Signaturerna med Carl David af Wirsén (1842–1912), Svenska Akademiens sekreterare, som frontalfigur och den debuterande författarskaran, åttitalisterna med Strindberg i spetsen. Skiljelinjerna mellan dessa två litterära falanger var av ideologisk karaktär och uttrycktes i olika estetiska konventioner. Medan de konservativa idealisterna framhöll idealen och strävade efter att lyfta fram det sköna, med en tendens att antingen idealisera den borgerliga verkligheten eller bortse från dess mörka sidor, tog de vänsterinriktade naturalisterna ett tydligt avstånd från detta idealistiska förskönande och ifrågasatte genom att åberopa kravet på verklighetstrogenhet allt det som de själva uppfattade som det borgerliga samhällets hyckleri (Gedin 2004: 145).

I dessa två kontrasterande idiom, naturalism och idealrealism, har odlats och kondenserats två olika inställningar till samhällets modernisering. Processen har haft två tydliga dimensioner, en andlig, ideologisk och en materiell, teknisk-ekonomisk (Kylhammar 2001: 13). Den materiella moderniseringen handlade i stort sett om uppbrottet från det gamla aristokratiska och merkantilt organiserade agrarsamhället. De materiella modernisterna var civilisationsoptimister som ville främja industriell utveckling och urbanisering. Deras motståndare var tvärtom civilisationskritiker. På det ideologiska planet kallades modernisterna för kulturradikaler, och här var det åttitalisterna som spelade första fiolen. De kämpade om värden som demokratisering, sekularisering och emancipation (kvinno- och sexualitetsfrigörelse), om befrielse från 1800-talets borgerliga kulturs samhällsmoral. Dessa två moderniseringar kombinerades inom litteraturen med olika litterära stilar. När det gäller den materiella moderniseringsprocessen så kunde på detta område komma till överraskande allianser mellan de ideologiskt konservativa och kulturradikalerna – kritiken mot den materiella moderniseringen kunde ha uttryckts både i naturalismens som i idealrealismens stilar. Den ideologiska moderniseringsprocessen var däremot naturalismens språk. Åttitalisterna dominerade området och tillskansade sig bestämmanderätten om vad som var modernt eller inte. Det var således i den naturalistiska smedjan som den hårdaste moderna och antiborgerliga kritiken smiddes.

Den gamla idealistiska falangen uppfattades som konservativ och reaktionär av sina naturalistiska motståndare som tvärtom såg sig själva som banbrytande och framåtsträvande. De unga sågs av de gamla däremot som osedliga, okunniga och samhällsomstörtande (Tjäder 1988: 202). Den idealistiske Rydbergs fall är intressant eftersom han i det symboliska fältet mellan gamla och unga länge innehade en mellanposition (Gedin 2004: 119). Detta bland annat tack vare den antiortodoxa kritiken i hans litterära och vetenskapliga produktion före 1880-talet, det vill säga före naturalismens frammarsch. För de unga vänsterradikala var Rydberg framför allt författaren till *Den siste athenaren* (1859) och *Bibelns lära om Kristus* (1862), i vilka han iklädde sig den religiösa reformatorsrollen och gjorde en uppgörelse med reaktionära tendenser i det lutherskt-ortodoxa lägret inom Svenska kyrkan (Warburg 1900a: 507).

Men till att vinna åttitalisternas sympati bidrog även Rydbergs direkta uttalanden när det gäller den stilriktning, naturalism, som åttitalisterna använde i sina litterära texter och så hårt pläderade för i sina teoretiska skrifter. Rydberg har nämligen flerstädes yttrat sig i konflikten genom att anta en medlande roll. I ett brev till Gustaf af Geijerstam (1858–1909), som dessutom var ett svar på dennes förslag om det eventuella samarbetet i en planerad kulturradikal veckotidning, tog Rydberg tillfället i akt och formulerade i positiva ordalag sin aktuella inställning mot den naturalistiska litteraturen (Brev i Göteborgs stadsbibliotek, tryckt även i Holmberg 1935: 18f). I brevet betonar Rydberg till naturalismens förmån dess förankring i tidens filosofi och vetenskapliga forskning, han hyllar dess koncentration på vardaglig verksamhet samt modet att ta upp samhällsproblem som en viss typ av idealism inte öppet vågar diskutera. Den stora fördelen med naturalismen definierar Rydberg som att denna har ”ryckt masken af en fariseism, som hotade (och hotar) att förgifta samhället”. Uppvuxen i den idealrealistiska traditionen var dock Rydberg inte benägen att ge upp den så lätt. För att bevara sin idealistiska proveniens formulerar han i samma brev en åtskillnad i idealismens sköte, vars två grenar han kallar för en ”sak-idealism” respektive en ”fras-idealism”. Han gör sig därvidlag till representant för den förra och betonar dess likhet med naturalismen, en likhet som uttrycks i en beredskap till angrepp på de officiella lögnerna och som saknas hos den senare typen av idealism, vilken istället bidrar till samhällets bestående fariseism.

Faktum är dock att i takt med att 1880-talet fortskred och naturalismen tillvann sig status som en alltmer dominerande stilriktning blev Rydbergs inställning mindre positiv och bejakande. Naturalismens gradvisa övertag förorsakade att Rydberg började känna sig förpliktad att tydligare distansera sig från den och ta i försvar de värden som han fann viktiga i den idealistiska konsten. Bakom Rydbergs skärpning gentemot naturalismen skyntar även hans förhållande till Strindberg som med *Ur dagens krönika* allmänt sågs som naturalismens programmatiska ledare (Holmberg 1935: 16). Ledaren för den nya litteraturskolan uppfattades av Rydberg redan från början som naturalismens extremum som visserligen var intressant men som just på grund av sina överdrifter borde behandlas med en dos kritisk misstänksamhet. En bekräftelse kom år 1884, då publiceringen av *Giftas*-noveller skedde.

Publiceringen ledde till ett åtal som officiellt handlade om hädelse mot Gud och sakramenten, som Strindberg påståtts göra sig skyldig till i samlingens inledande novell ”Dygdens lön” (1884). Det har redan framhållits att före åtalet var Rydberg för Strindberg, liksom för många andra åttitalister, en stridsman för religionsfrihet och en kämpe mot ortodoxin. Strindberg förväntade sig därför Rydbergs engagemang och hade goda skäl att uppfatta honom som en naturlig bundsförvant som skulle ta hans parti i konflikten. Konflikten engagerade många och Rydberg utsattes för påtryckningar från olika sidor. Som representant för de vänsterinriktade åttitalisterna formulerade Geijerstam en protest (Brev i Göteborgs stadsbibliotek, tryckt även i Holmberg 1935: 22) som flera kulturpersonligheter skulle signera och som även skickades till Rydberg. Denne var dock kluven inför sakläget. Denna kluvenhet följde enligt Karl Warburg (1900b: 668) därav att Rydberg vare sig gillade det åtalade eller själva åtalet. Rydbergs ambi-

valens kom till uttryck i det svar som Geijerstam fick. Rydberg tänkte nämligen skriva under protesten, men under förutsättning att han fick infoga en reservation. Reservationen formulerades dock aldrig. Att Rydberg trots förväntningar inte offentligt tog till orda var en stor besvikelse inte bara för Strindberg utan också för flera representanter för andra progressiva miljöer.

Genom åtalet konfronterades Rydberg och Strindberg personligen med varandra i och med att de offentligt ställdes inför det moderna samhällets problematik. I *Giftas*-målet kolliderade ju religionskritiken med tryckfriheten och Strindbergs roll som en symbol för de moderna progressiva krafterna bekräftades. Eftersom problematiken var av principiell karaktär var många bland den radikala ungdomen som kände sig tvungna att officiellt ta Strindbergs parti, trots att de inte tyckte om Strindbergs stil – det som irriterade mest var de personliga angreppen på hans närmaste. Förhållningssättet tenderade mot att man inte försvarade vad Strindberg skrev utan hans rätt att skriva (Gedin 2004: 296).

Giftas-målet fick olika konsekvenser för den avsiktligt engagerade Strindberg och den motvilligt inblandade Rydberg. För Strindberg blev resultatet att han på grund av novellernas hätskhet detroniserades som åttitalisternas ledare, en roll som övertog Geijerstam efter honom, och började uppfattas som en oberäknelig och en alltför individualistisk oppositionsman. Isolerad på sin ensliga ö har han ändå bevarat rollen som den främste moderne systemkritikern. Det motsatta gäller Rydberg. Hans vägran att delta i konflikten var nämligen det moment utifrån vilket skapandet av hans rykte bland kulturradikaler som en konservativ och officiell ämbetsförfattare kan dateras – ett rykte som bekräftades av hans senare öden, bland annat deltagandet i den tryckfrihetsjury som fällde Hjalmar Branting (1860–1925) 1888 eller mottagandet av en orden från kung Oscar II (1829–1907). I *Götiska rummen* (1904) sammanfattar Strindberg, fast kryddat med den personliga hätskhet som uttryckte hans besvikelse på sin ungdomshjälte, den inställning som flera kulturradikaler delade när det gäller deras syn på Rydberg efter 1884. I romanen säger doktor Borg över en kista som är lätt igenkännbar som Rydbergs kista: ”Det var en svensk. Allt vad han spottat på, slutade han med att plocka opp och hänga på bröstet, alla sin ungdoms ideal utbytte han mot titlar och värdigheter, och denna karaktärlösa, benlösa figur, är redan prisad som den karaktärsfaste mannen med ben i näsan!” (Strindberg 1916: 245.)

Åtalet rubbade nämligen den mellanposition i det symboliska fältet som Rydberg innan dess hade haft och försköt honom närmare den konservativa kulturelitens håll. Detta är en bild som även den senare litteraturhistorien kom att reproducera.³ I *Den svenska litteraturen* till exempel fick både Rydberg och Strindberg

---

³ Detta gäller dock inte en rad Rydbergforskare, bland vilka flera tog sig an uppgiften att ändra på Rydbergs bilden som en konservativ kulturpersonlighet, som på grund av olika händelser i Rydbergs biografi efter 1870 började tränga bort bilden av Rydberg som en liberal författare. Birthe Sjöberg (2005) bidrog genom att lyfta fram anarkistiska drag i Rydbergs litterära produktion och hans ungdomsjournalistik från den politiskt-satiriska *Tomtebissen*. Sjöberg (2007; 2009) har även arbetat med projektet ”Relationen mellan Strindberg och Rydberg med inriktning på tiden före moderna genombrottet”, inom vars ramar hon publicerade en rad artiklar, där Rydbergs roll som inspiration

var sitt kapitel. Läses de parallellt så får man en bild av två motsatta författare, vilket oftast bekräftar det kontrasterande ordvalet som används vid deras beskrivningar. Strindberg kallas där för en skandalist som anammade rollen som ”den plebejiske rabulisten” (Tjäder 1988: 224) i syfte att trotsa denna världens makthavare, medan Rydberg tvärtom beskrivs som det konservativa etablissemangets idol på parnassen, att ”det var etablissemanget som nu hyllade honom, inte de unga rabulisterna” (Delblanc & Lönnroth 1988b: 175). Mot dessa ideologiska samhällspositioner korresponderar ytterligare den stillitterära distinktionen mellan modern och icke modern. Om Strindbergs stil står där att den nuförtiden kan förefalla lite gammaldags men för det mesta är den av ”en alldeles omedelbar och utomordentligt modern karaktär” (Tjäder 1988: 222), och det betonas, liksom i övrig litteraturforskning, att han initierat den moderna prosan. Det moderna genombrottet var däremot en tung tid för Rydberg som hade ”genomlevat och ibland genomlidit” det (Delblanc & Lönnroth 1988b: 175).

Man kan säga att den stilistiska distinktion som görs i litteraturhistorien åtföljer de ideologiska skillnaderna författarna emellan på det sättet att den ena typen av skillnad skärper den andra. Rydberg och Strindberg ställs i ett motsatsförhållande till varandra på så sätt att man på den ena sidan har en konservativ och officiell författare med idealrealistisk stil, och på den andra det moderna Sveriges nationalskald, en kulturradikal som har formulerat sin moderna kritik i en modern stil. Stilen blir här till en ideologisk markör. Jag anser dock att Rydbergs idealism och Strindbergs naturalism inte bara korresponderar med de ideologiska skillnaderna dem emellan utan även frambringar dessa skillnader där de *de facto* inte har funnits, eller riktigare sagt, funnits men inte varit så polariserande som åttitalisterna och efter dem eftervärlden ville. Detta betyder inte att den litteraturhistoriska identifiering som görs mellan Strindberg och Rydberg ovan inte är sann. Det var ju faktiskt så att Rydberg tog en mera konservativ kurs under 1880-talet. Strindbergs bild som en modern författare är kanske mer diskutabel men hans polemik under 1880-talet var för det mesta modern. Jag menar däremot att den stilistiska differentieringen mellan den idealistiska och naturalistiska prosan, som var en faktisk vattendelare mellan Rydberg och Strindberg, har bidragit till att man har blivit blind på nyanser när man bedömer författarnas inställning till moderniseringsprocessen.

2. Vilken modernitet och vems?

En av de bakomliggande orsakerna till denna tendens är av historiosofisk karaktär och handlar om utifrån vems perspektiv som moderniseringens historia har skrivits. I sin avhandling *En strid för det som borde vara. Viktor Rydberg som*

---

för den unge Strindbergs författarskap har bevisats. Sjöberg accentuerar dock Rydbergs ungdomsproduktion från tiden då hans ickekonservativa engagemang var tydligt. Hans Granlid (1973) hänvisar även till Rydbergs senare produktion och nyanserar författarens bild genom att betona hans anförvantskap med arbetarrörelsens socialism. För en närmare granskning av hur bilderna av Rydberg och hans författarskap har förändrats inom litteraturforskningen jfr Sjöberg 2005: 36–39.

moderniseringskritiker 1891–1895 åberopar litteraturvetaren Andreas Hedberg (2012: 24) idéhistorikern Zeev Sternhells uppfattning om det moderna för att utifrån denna synpunkt bestämma Rydbergs position i förhållande till moderniseringen. Sternhell (2006: 14) definierar nämligen moderniseringen som en sammansatt effekt som föddes ur ett ideologiskt laboratorium med flera olika idékomplex som inte bara konstituerades genom ett avståndstagande från det petrifierade och reaktionära (den gamla ordningen) men även från olika parallellt reformatoriska förändringskrafter (olika visioner om den nya ordningen), bland vilka endast en del kom att etablera sig och bilda det moderna paradigmet. Sternhell varnar därför för ett förenklat förståelsesätt av moderniseringens historia och betonar att det vid sidan av den dominerande moderniseringsprocessen parallellt även har funnits andra självständiga idékomplex som var öppet kritiska inte bara mot den gamla ordningen utan även mot de ledande moderniseringstendenserna. Denna ickekonservativa moderniseringskritik har dock tenderat att uppfattas som konservativ främst av moderniseringens ledande grupper, som inte gjorde någon nyanserad åtskillnad på olika kritiska röster, utan drog all kritik riktad mot deras idéer över en och samma konservativa kam.⁴ Till skillnad från denna simplistiska bild betonar Sternhell (2006: 21) att moderniseringskritik inte alltid tagit en ickemodern form, att den inte alltid fungerade som någon steril kontra-modernitet eller anti-modernitet, utan snarare som en alternativ modernitet, eftersom den ofta erbjöd sina egna självständiga idéer om hur utvecklingen ska se ut.

Sternhells iakttagelser kan dock kompletteras med att det inte bara är viktigt av vem, utan även hur och i vilken stil den dominerande moderniseringsnarrationen har producerats. Tittar man på 1880-talets symboliska fält så var det kulturradikalerna, och bland dem åttitalisterna, som dominerade moderniseringsdebatten och tillskansade sig definitionsrätten av vad som var modernt eller inte. Och den stil inom vilken åttitalisterna pläderade för den moderna utvecklingen var naturalismen. Denna ställdes däremot mot idealrealismen som associerades med de konservativa. Detta gjorde att den faktiskt icke konservativa kritiken som formulerades inifrån etablissemang och i en annan stil än den naturalistiska har blivit mindre hörd och låtit sig lättare stämplad som konservativ.

I *Fältets herrar* har Gedin (2004: 143) visat hur viktigt det var för åttitalisterna att tillskriva sig underläget, utanförperspektivet, och utifrån det formulera sin kritik för att därmed förstärka dess sprängkraft. Att Rydberg istället förde sin samhällskritik utifrån ett inifrånperspektiv, inifrån det konservativa etablissemang, och dessutom formulerade den i det idealistiska idiomet, dis-

---

⁴ Denna tendens till skarp åsiktpolarisering som utesluter någon nyansering beskriver Ulla Manns då hon apropå sedlighetsdebatten, som var så viktig för sexualitetens moderniseringsprocess, skriver att det var omöjligt att inta en mellanposition. Manns (2005: 157) skriver utifrån kvinnorörelsens perspektiv men hennes iakttagelser kan även appliceras på Rydbergs situation i denna konflikt: ”En mellanposition eller en position som inte tog ställning gick inte att inta. Antingen framstod man som osedlighetens och den moraliska lösslapphetens försvarare eller också kom man att inrangeras under det tak dit många av kvinnosakens debattörer hänfördes: den sippa prydhetsens, sexualförnekelsens och den kristna konventionens företrädare”.

kvalificerade honom, i framför allt kulturradikalernas ögon men även i eftervärldens, som en allvarlig moderniseringsingenjör. Men att kategorisera Rydberg som konservativ är således en simplistisk, om än i många avseenden riktig, bild som inte skiljer på nyanser och dessutom suggererar att Rydberg som en etablerad kulturpersonlighet strävade efter att bevara *status quo* – en bild som *de facto* formulerats utifrån kulturradikalismens, den ideologiska moderniseringens triumfatorers, förutsättningar. Som ovan visats uppfattade dock Rydberg sig själv som en representant för den sak-idealism som enligt hans egen uppfattning inte backade för att diskutera de problem som det moderna samhället aktualiserade. Dessa problem är flera eftersom själva moderniseringen är en flerdimensionell process, vars olika aspekter på olika sätt kan engagera en individ. Så även om Rydberg i sekulariseringsfrågan har förblivit trogen den konservativa truppen, i den meningen att han inte kunde tänka sig ett väl fungerande samhälle utan religion⁵ och därför förklarade krig mot de spirande sekulariseringstendenserna under 1880-talet, förblir hans insats i moderniseringsdebatten ganska originell om man nu tittar på moderniseringsprocessens andra områden.

Syftet med det följande avsnittet är att med Sternhells uppfattning om moderniseringsprocessens komplexitet i bakhuvudet föreslå ett alternativ som visar en annan sida av de dominerande Rydbergs- och Strindbergsbilderna, vilka är konstruerade utifrån deras engagemang i debatten kring den ideologiska moderniseringen. Det som kan bringa dessa nyanserade alternativ i ljuset är det redan diskuterade *Giftas*-åtalet, den händelse som polariserade dessa två författare så starkt, men inte åtalets officiella orsak, en påstådd smutskastning av religion, utan dess icke officiella kulisser. Publiceringen av *Giftas*-novellerna var nämligen ett betydande inlägg i 1880-talets sedlighetsdebatt, som i sin tur var en viktig motor för sexualitetens moderniseringsprocess. Processens kritiska utgångspunkt var ett avståndstagande från den oscarianska samhällsmoralen (Ekenstam 1993: 249). Medan Strindberg klassificeras utifrån sin antioscarianska kritik som en av sedlighetsdebattens sexualliberaler (Manns 2005: 156), diskuteras inte Rydbergs engagemang i samma debatt. Faktum är dock att hans senare roman *Vapensmeden* (1891) samt debattartikeln ”Om nakenhet och klädselsätt” (1895) innehåller en bredd infallsvinklar på det sexuella området, som ställer sig kritiska såväl mot vissa delar av den oscarianska moralen som mot sexualliberalernas visioner om sexualitetens modernisering. Detta kommer tydligast till uttryck i relationen mellan det homoerotiska begäret och naturen som Rydbergs författarskap uppvisar. Det homoerotiska begärets förhållande till naturbegreppet diskuteras även i Strindbergs sexualpolitiska och antioscarianska texter. Genom en jämförande analys av relationen mellan homoerotiken och naturen i Rydbergs och Strindbergs författarskap tänker jag diskutera bådadas engagemang i sedlighetsdebatten samt nyansera själva bilden av sexualitetens modernisering.

⁵ Men det kunde inte Strindberg efter sin berömda omvändelse heller. På det religiösa planet förefinns dessutom en intressant koppling mellan Rydberg och Strindberg. Om den senare hyllade den förre under sina ungdomsår som en förtjänstfull religionskritiker avfärdade han honom av samma anledning under sina mannaår. Detta brukade han formulera i ordalag som öppnar för sexuella associationer. Strindberg kände sig nämligen ”förförd” av Rydberg (Holmberg 1935: 45).

3. Den oscariska moralen och dess perversiteter

Sedlighetsdebatten utmanade den oscariska moralen och satte fart på processen för sexualitetens modernisering (Bondestam 2015), den process som bland annat har tagit form i sexualitetens demokratisering (Giddens 1995), medikalisering (Foucault 2002), psykologisering (Rydström 2003), individualisering (Foucault & Sennet 1985), sexualitetens frigörande från reproduktionskravet (Katz 2007) och skapandet av homo-hetero-binarismen (Butler 1990). Processen började i det oscariska samhällets sköte och den innehåller drag tagna från den oscariska moralen och den kritik som den oscariska moralen väckte hos dess motståndare. Dessa har upplevt den oscariska moralen som en hård och repressiv sexuell puritanism, på gränsen till ett förnekande av sexualiteten som stod i nära relation till självbehärskning. Detta nyckelbegrepp inom den rigida oscariska moraluppfattningen formulerades i samklang med det kapitalistiska samhällets framväxt och dess protestantiska arbetsetos, som krävde effektivitet och utveckling på livets alla områden (Tjeder 2003: 211). Kravet på självbehärskning och kultiveringen av denna förklarar även den borgerliga inställningen till naturbegreppet som kommer att diskuteras nedan med tanke på dess relation till homoerotik i Rydbergs och Strindbergs litterära produktion. Här räcker det med att notera att den borgerliga kulturen har frammanat två olika inställningar till naturen. Naturen uppfattades å ena sidan som en långt driven kultivering av kroppen – en kultivering som går så långt att den medvetna modifieringen blir till en i personligheten integrerad andra natur. Emot den kultiverade naturen ställdes däremot den ickekultiverade, som associerades med en djuriskhet och animalitet som individen förväntades distansera sig från (Ekenstam 1993: 239). Den biologiska kroppen, det råa kroppsmaterialet, som var i stånd att underminera borgarens självförtroende och självbehärskning, gjordes därför misstänkt.

Kravet på självbehärskning beträffade i synnerhet den sexuella driften och uttrycktes igenom den rekommenderade sexuella avhållsamheten (233). Enligt den officiella sexualmoralen var lagvigt äktenskap den enda samlevnadsform där könsumgänget kunde tillåtas. Men även då var förväntningen att det skulle utövas i måttliga doser och först och främst med syfte att alstra barn. I denna hem- och familjecentrerade värld med dess strikta uppdelning mellan det privata och det offentliga reserverades sex för det privata och det kärleksmotiveerade reproduktionssamlaget definierades som den eftersträlvade sexuella normen. Sexualiteten inordnades i det privata men när denna diskuterades offentligt, till exempel i litteraturen, så borde det ske med en passande finkänslighet och betoning av det andliga på bekostnad av det sinnliga.

De yttringar som avvek från den monogama olikkönade och avhållsamma reproduktionsnormen väckte ett starkt motstånd hos de oscariskt lagda censorerna. Detta betyder dock inte att sexuella avvikelser censurerades helt och inte diskuterades offentligt. Diskussionen om det avvikande skedde inte bara i motståndarnas antiborgerliga kritik utan även inom specialiserade diskurser konstruerade av själ-

va oscarianerna. Det var nämligen under borgerskapets herravälde som sexualvetenskap som en avskild vetenskaplig disciplin grundlades i syfte att kultivera den borgerliga (samhälls)kroppen (Foucault 2002: 48). Förflyttandet av definieringsrätten från prästerskapet, som tidigare dominerade den offentliga diskussionen om sexualitet, till läkarkåren har blivit ett viktigt symptom på den process som kom att kallas sexualitetens modernisering. Om tidigare såväl hälsan som sexualiteten förknippades med ett religiöst syndabegrepp, inordnades nu samma företeelser i ett medicinskt tänkande, som ansåg sig vila på ett studium av kroppens funktioner och naturens lagar. Medikaliseringen och psykologiseringen av driften gjorde vidare att könsdriften isolerades som en självständig biologisk och psykologisk drift, en drift som dock lätt skulle kunna degenerera och spåra ur (58). De uttrycksformer som inte rymdes i den förväntade normen etiketterades som perversa och abnorma – däribland det homoerotiska begärets inriktning och objektsval som den borgerliga läkarvetenskapen såg som ett uttryck för en genusöverskridande identitet bakom vilken individens patologiska läggning påstods ligga.

Driven av sin positivistiska kallelse att vårda (samhälls)kroppen frammanade den borgerliga kulturen en rad publikationer i vilka de sexuella genusavvikelserna har granskats och vars själva titlar vittnar om det patologiserande perspektivet som anlats där. En av dem första var den tyske psykiatern Carl Westphal som år 1870 publicerade *Die conträre Sexualempfindung. Symptom eines neuropatischen (psychopathischen) Zustandes*, där han skrev om konträra drifter som ett symptom på neuropati och psykopati. I Westphals spår följde många, till och med svenska psykiatriker.⁶ Det karakteristiska med medikaliseringen av det homoerotiska begäret i alla dessa publikationer var det homoerotiska begärets integrering till naturordningen i karaktär av att vara abnormt – men inte längre onaturligt, som de förmoderna sodomidefinitionerna ville (Jordan 1997: 136). Alla dessa patologiserande definitioner har vidare inkorporerats och lagts till grund för det moderna homosexualitetsparadigmets konstruktion (Rydström 2003: 160), inom vilket den moderne homosexuelle kom att uppfattas som en avskild psykologisk art med en inre perverterad psykologisk disposition som finner sina yttre, beteendemässiga eller utseendemässiga, uttrycksformer, oftast köns- eller genusöverskridande. En urskiljbar art om vilken Foucault har skrivit att den inom läkarvetenskapens diskurs fick ”en personlighet med ett förflutet, en historia och en barndom, en karaktär, en livsform; en morfologi också, med en indiskret anatomi och kanske en mystisk fysiologi” (Foucault 2002: 64).⁷

⁶ 1878 lanserade den italienske specialisten Arrigo Tamassia i *Sull' inversione dell' istinto sessuale* sin teori om den sexuella driftens inversion – en term som slog igenom i tidens västerländska medicin. Richard von Krafft-Ebing publicerade sin *Psychopathia Sexualis* 1886 och framlade där en systematik över den sexuella driftens avarter. Den svenske professorn i praktisk medicin Seved Ribbing hävdade i *Om den sexuella hygien* att orsaken till sexuella relationer män emellan är epilepsi, senil demens eller medfödda psykoser (Ribbing 1888: 137).

⁷ Det borde dock noteras att det borgerliga samhällets patologiserande prehomosexuella kategoriseringar inte endast skapades för att utpeka och stigmatisera individer som uppvisade avvikande genusmönster eller begärsinriktningar. Den medicinska vetenskapen använde sig ofta av sina pa-

4. Strindbergs naturalistiska modell

Som trogna tillämpare av Brandes föreskrift att ”sätta problem under debatt” har de sexuellt radikala åttitalisterna introducerat de prehomosexuella diskurserna i litteraturen och därmed aktivt deltagit i skapandet av den moderna homosexualitetsidentiteten. Detta genom att tillägna sig läkarvetenskapens språkbruk och idéförutsättningar. Såväl i den franska naturalismens programskrift, *Le roman expérimental* (1880), som i dess svenska motsvarighet, *Om realism* (1892), skrevs det om nödvändigheten av att införa naturvetenskapliga metoder i litteraturen, vilket troddes garantera nya perspektiv och objektivitet i de under debatten satta frågorna. Inte överraskande därför att den sexualitetsintresserade Strindberg gjorde bekantskap med de senaste rönen på homosexualitetsområdet och transponerade dem i det litterära stoffet. I *Svarta fanor* (1907) läggs i Zachris huvud ord som vittnar om att Strindberg höll sig *à jour* med den medicinska litteraturen och hade influerats av fackterminologi från Westphals och hans efterföljares neurologiska publikationer (Roy 2002: 64). I romanen resonerar Zachris med följande ordalag: ”Han hade haft kamrater som i ungdomen visat konträra drifter, senare gift sig, men återfallit likafullt. Dessa erfarenheter hade narrat honom liksom andra, att i en av sina skrifter söka förklara denna abnormitet, och förklaringen antog formen av en ursäkt, kanske ett försvar för deras otillräcklighet.” (Strindberg 1918: 252.) Det medicinskt patologiserande perspektivet på det homoerotiska begäret framkommer ännu tydligare i ”Les pervers” (1894), svensk övers. ”De perversa” (1958), den enda av Strindbergs texter som helt ägnas åt samkönat begär, ett perspektiv som redan själva rubriken på novellen antyder. Textens argumentation framläggs i form av en föreläsning under vilken berättaren utmanar den fiktiva publikens förmodade fördomar inom sexualitetens område: ”Varför, herrar moralister, förbjuda att diskutera en företeelse så fruktansvärd till sina konsekvenser som den sexuella perversiteten. Hur vill ni att en sjukdom skall kunna botas utan föregående diagnos.” (Strindberg 1958b: 153.) Texten börjar med att berättaren ikläder sig rollen som ett slags läkare, där de dominerande språkliga markörerna är ”sjukdom”, ”bota” eller ”diagnos”. Detta stämmer vidare med de förklaringar för det homoerotiska begärets uppkomst som ges i takt med att resonemanget utvecklas. Bland de många orsakerna uppges att det finns en grupp individer av båda könen som är ”predestine-

---

tologiserande diagnoser för att hjälpa dem som kom till läkaren med sina faktiska problem, alltså i humanistiska syften, bortsett från att själva medicinen i flera av dessa fall måste ha bidragit till att dessa problem över huvud taget uppstod. Flera av de identifikationer och typer som slagit rot inom medicinen har dessutom direkt lånats från den då vaknande reformatoriska sexuella frigörelserörelsen som kämpade för att avkriminalisera samkönat sexuellt umgänge. Så var fallet med Krafft-Ebings publikationer men även med Havelock Ellis *Sexual Inversion* (1897), där homosexualitet visserligen definierades som en neuros men vars upphovsman hyste tron att den medicinska klassifikationen skulle väcka medlidande för de inverterade neurotikerna hos den breda allmänheten. Vid skapandet av det homosexuella paradigmet har således inte bara den medicinska diskursen medverkat utan även tidiga aktivister för sexualitetens frigörelse (Silverstolpe 1997: 55).

rade” för samkönad erotik. Den predestinerade mannen beskrivs som en vanlig gestalt om än smula feminiserad och med en karakteristisk fysiologi: Mannen ”var 36 år, otadligt klädd efter sista modet, en smula alltför prydligt kanske. Frisk hy, ett välpläгат skägg, av medellängd, nog en man som alla andra, bara med alltför framträdande höfter” (153). Beskrivningen av mannens utseende tillsammans med diagnosen ”predestinerad” för tankarna till den foucaultianske homosexuelle som en specifik art.⁸

Men påverkan från den moderna medicinvetenskapen handlar inte bara om det språkbruk eller den språkbild Strindberg använder för att skildra det homoerotiska begäret. Det medicinskt patologiserande perspektivet påverkar även Strindbergs syn på relationen mellan det homoerotiska begäret och naturbegreppet. Och det är i detta avseende som han uppträder som en tydlig modernist på det sexuella området. Hans moderna syn på det samkönade begäret går väl bäst att observera då han diskuterar homosexualitet inte längre som onaturlig last, synden mot naturen som prästerskapet definierade det, utan snarare som ett slags normal abnormitet. I sin syn på det homoerotiska begäret förflyttar han således tyngdpunkten från det naturliga till det normala och det är utifrån denna synpunkt han kommer att argumentera mot kriminaliseringen av homosexuella handlingar. Strindbergs taktik är följande: Han vill emancipera den perverse genom hans perversitet. I sina emancipatoriska strävanden utmanar han i en del det oscarianska samhället men i sin emancipationstaktik förblir han ändå en oscarian i så måtto att han använder sig av samma slags argument som tidens psykologi gjorde för att definiera det samkönade begäret. Strategin kan illustreras med ett citat från novellen ”Den brottsliga naturen” från *Giftas II*, där det finns en teoretisk diskussion om den samkönade kärlekens väsen. Samtalspartner som diskuterar frågan är en löjtnant och en läkare. Det börjar med ett småprat om fördelar med det friska livet till sjöss men det betonas samtidigt att det finns skuggsidor i sjömannens liv som gör sjömannen utsatt för olika faror bland annat för att attraheras av andra män. Det talas där i darwinistisk anda om ”nattsidor [...], sådana utbrott av naturens hämnd som för oss stå fram såsom hemsk därför att vi ej kunna förklara dem i första hugget, och för vilka individen anses straffbar oaktat han är endast offret” (Strindberg 1913e: 288f). Och på ett annat ställe fortsätter samtalet: ”Brott, vad är ett brott. Det som kommer inför åklagare och domstol. Av naturen kan det vara ett brott [...] Naturen har nycker för sig, och kulturen hjälper till, men människorna skulle vara så upplysta vid det här laget att de icke straffade lyten.” (288f.) Resonemanget följer följande logik: den som hyser ett samkönat begär kan inte förklaras skyldig till brottet eftersom det är naturen som tar delat ansvar. Det ligger förresten i naturens natur att den statistiska normen förutsätter några normavvikelser, att det vid sidan

⁸ Strindbergs författarskap bjuder på en mängd olika modeller för gestaltandet av det homoerotiska begäret. Här diskuteras endast den positivistiska modellen i dess relation till naturbegreppet eftersom det är här som Strindberg uppträder som en tydlig modernist på det sexuella området. För en mera detaljerad översikt över modellerna för det homoerotiska begäret i Strindbergs författarskap jfr Roy (2001) eller Borgström (2008: 185–240).

av den i naturen vanligaste förekommande driften förekommer även en annan som avviker från normen. Enligt en sådan positivistisk naturuppfattning, där det naturliga definieras som allt detta, som går att observera bland mänskliga fysiska och psykiska beskaftenheter, definieras det samkönade begäret inte längre som något *peccatum contra naturam* utan som en abnorm del av naturen.

Den positivistiska naturuppfattningen som vill framstå som objektiv var dock inte fri från värderande inslag. I ”Den brottsliga naturen” utvecklas ett resonemang som vittnar om den avsky som abnormiteten kan väcka: ”Det är mig likgiltigt vad man vill kalla det; en yrkessjukdom hos munkar eller sjömän; fenomenet är lika intressant som när naturen gör mänskofoster med kalvhuven eller tre armar.” (289.) Jämförelsen av samkönad erotik med djurriket är inte neutral. Den vittnar snarare om en slags känsla av äckel som formuleras tydligare i beskrivningen av den kyss som löjtnanten fick från sin befälhavare långt tillbaka i tiden. Det var ”en kyss som av en tjurs vassa tunga, och det flåsade över mitt ansikte som om en säl hade slickat mig” (289). Jämförelsen med djur är dessutom inte slumpmässig. Den avslöjar inte bara Strindbergs personliga attityd till samkönad erotik utan även de strukturella förståelsevillkor som gjorde sig gällande under den tid då Strindberg levde. Sodomiparadigmet, det dominerande förståelsesättet av det samkönade begäret i de officiella diskurserna innan homosexualitetsbegreppet formulerades, blandade ihop sexuella handlingar mellan personer av samma kön med tidelag (Borgström 2008: 201). Paragrafen löd: ”Övar någon med annan person otukt, som emot naturen är, eller övar någon otukt med djur; varde dömd till straffarbete i högst två år.”

Om det är delat ansvar som naturen bär för sina naturliga abnormiteter så är det därför att det också är kulturen som hjälper till. Som en bidragande faktor nämner Strindberg könsseparerade miljöer, den så kallade i-brist-påbättre-teorin, och kallar därför den samkönade åtrån för ”en yrkessjukdom hos munkar eller sjömän” (Strindberg 1913e: 289). Men Strindbergs motståndsväckande argumenteringskraft består framför allt däri att det är det oscariska samhällets förtryckande sexualmoral som han ställer inför rätta och gör medskyldig. I ”Dygdens lön” formuleras en hel lista över möjliga konsekvenser av driftens förnekande, bland vilka även den homosexuella våldtäkten listas. Där står det om den driftplågade Theodor: ”Hösten därefter började ett rykte löpa i Uppsala, ett otäckt rykte, som drog likt ett mörkt moln över horisonten [...] Man viskade att Theodor Wennerström i ett anfall av ursinne hade överfallit en kamrat i sitt hem och gjort honom skamliga propositioner. Den gången hade man viskat sant.” (Strindberg 1913d: 75.) Antagandet om det oscariska samhällets medverkan vid produktionen av olika slags sexuella avvikelser baserar sig på den darwinistiska synen som Strindberg så konsekvent använde i sina sexualitetsskildringar. Utifrån detta perspektiv skildrades sexualiteten som en svårkontrollerad företeelse, ett pockande och ett påtagligt kroppsfenomen som måste få sitt utlopp för att inte degenereras. Här går den största skillnaden mellan honom och oscarianerna, som ju också var benägna att se homosexualitet som något abnormt. Men där oscarianerna såg möjligheten till självbehärskning

såg Strindberg möjligheten till våld. Genom det darwinistiska perspektivet ifrågasatte Strindberg det borgerliga samhällets fundament, den redan diskuterade självbehärskningsprincipen och det kultiverade naturbegreppet, och drog slutsatsen att det är det rådande samhället som lever emot naturen. Hos Strindberg är det samhället som är ansvarigt för den abnorme stackarens tillstånd, och inte som oscarianerna ville, individens oförmåga att behärska sina sexuella impulser. Strindberg vände upp och ner på den oscariska värdehierarkin och suggererade att det är samhället som borde botas och inte den driftstyrda individen.

5. Rydbergs idealistiska modell

Den naturalistiska modellen med sin positivistiska naturuppfattning, utifrån vilka det homoerotiska begäret skildras och tjänstgör som en kritik mot den oscariska sexualmoralen, kontrasterar med hur homoerotiken presenteras i Rydbergs idealistiska författarskap från ungefär samma tid. Rydberg är inte en författare som har associerats med ett aktivt deltagande i 1880-talets stora sedlighetsfejld. Som en insats till debatten kan dock onekligen romanen *Vapensmeden* räknas.⁹ Det har redan betonats inom Rydbergforskningen att ett av de viktigaste syftena med romantexten har varit att skapa opposition mot den pågående moderniseringsprocessen (Hedberg 2012: 72). En viktig aspekt som dock hittills förbisetts i forskningen är moderniseringskritikens sexuella dimension, där även det homoerotiska begäret fick sin plats. Med tanke på sexualitetsskildringarnas specificitet i romanen väljer jag att läsa den som en motståndshandling, vars två viktigaste vektorer riktas både mot den typ av oscarisk moral som med misstänksamhet såg på kroppen, men även mot processen för sexualitetens modernisering, i den form som förekommer bland annat hos Strindberg, det vill säga sexualitetens medikalisering.

Romanen består av två delar och i båda delarna blir homoerotiken relevant. Läser man *Vapensmeden* som en slags moderniseringsdiskussion utgör romanens första del en kritik mot det moderna samhället, där representanter för den traditionella ordningen konfronteras med moderniseringskrafter som nedmonterar det gamla och det goda. Handlingen utspelar sig på den Gudmundska-gården och konflikten mellan traditionen och moderniseringen diskuteras utifrån

---

⁹ *Vapensmeden* utmärker sig i Rydbergs författarskap eftersom det är Rydbergs enda roman där det homoerotiska begäret inte bara gestaltas utan även görs till ett direkt samtalsämne som diskuteras av protagonisterna i diegesen. Det karakteristiska med romanen är även att det är Rydbergs enda verk, i vilket det vid sidan av det homoerotiska begäret mellan män, främst mellan en äldre man och en ung pojke, även utvecklas en homoerotiskt präglad relation mellan två kvinnor, om än en av dem tydligt maskuliniseras. Här må även anmärkas att Rydbergs bejakande inställning gentemot intima relationer kvinnor emellan, vilka dock borde sluta med att ett olikkönat äktenskap ingås, inte delas av Strindberg för vilken lesbiska relationer inte fann lika mycket acceptans som de mellanmanliga relationerna utan tolkades som ytterligare ett tecken på kvinnans degenerering. Bakom dessa fobiska reaktioner stod Strindbergs privata erfarenheter, dvs. hans hustru Siri von Esens (1850–1912) kärleksaffär med Marie David (1865–1897) (Söderström 2002: 29).

Gudmunds och hans son Lars karaktärer.¹⁰ Konflikten är mångfacetterad men ett av de många tvistefrågorna sonen och fadern emellan är deras olika inställning till den kroppsbejakande konsten som har ett tydligt homoerotiskt underlag. Konflikten på det här området utvecklas på det sättet att det moderna strävar efter att exkludera homoerotiken. En sublimerad kroppsbejakande sexualitetsmodell ställs emot en modern modell som beskrivs som vulgär och i sin vulgaritet kroppsförnekande. Homoerotikens centrum utgör på gården Gudmunds målartuga, i vilken han tillbringar sin tid med att alstra sina målningar. En av dem framställer Franciskus av Assisi i ögonblicket då han kläder av sig. Modellen till helgonen som skildras som en naken skön gosse är pojkar som Gudmund med nöje betraktar medan de badar vid bryggan. I kapitel sju blir det ”fyra eller fem nakna pojkar” (Rydberg 1935: 51) som springer ut i vattnet och tar sig ett bad. Gudmund beskådar noggrant pojkarnas kroppar. I beskrivningen accentueras deras ”kroppsformer”, ”outvecklade muskulatur”, ”den spänstiga huden”, ”lemmarnas konturer och rörelser, särskilt halsens, bystens, armarnas” (52). Lars uttalar sig med förakt om sin faders intressen och försöker fördriva de badande från gården. Bakom hans reaktion framskyntar aversionen mot kroppen, sin egen men även de andra människors. Det homosexuella genombrottet (Steorn 2006: 54) och den homosexuella paniken som det medförde omdefinierade mellanmanliga relationer på det sättet att fy-

---

¹⁰ Holmberg (1935: 41f) menar att denna litterära fader-son-relation på något sätt återspeglar det utomlitterära förhållandet mellan Rydberg och Strindberg. Forskaren skriver: ”Mäster Gudmund har en son: Lars. Viktor Rydberg hade en efterföljare i svensk litteratur, som andligt stod i ett liknande förhållande till honom som Lars till Gudmund.” Värefter forskaren fortsätter: ”Det är otvivelaktigt att det hos Lars finns många drag som påminna om Strindberg, och med det konstaterandet får man i föreliggande fall nöja sig. Lars är pietetslös. Han vill riva det gamla för rivandets egen skull, eller, som Strindberg formulerade det, ’för att få luft och ljus’. Han är hundhatare. Han föraktar kvinnan. Han är modig, vilket Rydberg ansåg vara Strindbergs förnämsta dygd. Han blir till slut katolik, vilket visserligen är en antydning om att den auktoritetsbundna och dogmatiska lutheranismen borde ta steget fullt ut och övergå till katolicismens auktoritetsreligion, men som också kan vara influerat av den lutning mot katolicismen som intendenten Borg visar i slutet av *I havsbandet*. Han är framför allt absolut oestetisk, okänslig för det sköna, oförstående gentemot konsten; dessutom grym, låg, tarvlig, men på sitt sätt imponerande. Och han är rå mot sin familj och sin närmaste släkt. Sådan ungefär var också den bild av Strindberg som Rydberg till slut ansåg nödvändigt att göra sig.” (1935: 43.) Även om jämförelsen kan förefalla något överdriven så påstås enligt en litterär tradition Strindberg ha känt sig utpekad i Rydbergs Lars-figur (Langenskjöld 1923: 52). Jag noterar Holmbergs observation eftersom den samlar olika aspekter av den motvilja som faktiskt kunde ha funnits mellan författarna efter *Giftas*-åtalet. Men även om det är så att flera av Holmbergs paralleller mellan Strindberg och Lars kan vara relevanta så håller inte jämförelsen konfrontationen med verkligheten, åtminstone inte om man uppmärksammar Lars inställning mot kroppen och sexualiteten. I romantexten symboliserar nämligen Lars en sexualitetsförnekande attityd där självbehärskning accentueras och där kroppen inte utgör något potentiellt estetiskt fenomen utan snarare ett mekanistiskt redskap som borde underordnas förnuftet och religionens puritanska krav. Och det är förstas en motsatsbild till den driftstyrda manssexualiteten som Strindberg försvarade genom att betona dess naturliga rätt till tillfredsställelse. Man vet inte exakt vad Lars tycker om det homoerotiska men han ser sin faders målningar som ett slöseri med tiden och den kroppsbejakande homoerotik som de framställer väcker vrede och förakt hos honom. Detta placerar honom nära dem av moderniseringskrafterna som intog en mera homofobisk inriktning men inte i alla fall i den form som Strindberg representerade och som i sin inställning var mera utforskande och accepterande än Lars-figuren som i frågan står närmare en hårdsynt oscarian.

sisk kontakt män emellan blev misstänkt som ett icke välkommet homosexuellt symptom (Kosofsky Sedwick 2008: 182). *Vapensmeden* noterar denna förändring i homosociala relationer. Hysterin över manskroppen och mellanmanlig intimitet kan observeras hos Lars, moderniseringens huvudaktör, som reagerar med ett vredesutbrott då han blir tillfrågad av fadern: ”Har du glömt, att också du som pojke har badat just där och haft Arvid Nilsson och andra pojkar med dig?” (Rydberg 1935: 52.) Lars reagerar med vrede och hans utagerande reaktion tar även den en kroppslig form. Den oskuldsfulla och glädjebbringande pojkkroppen ersätts med en aggressiv manskropp som omvandlar vredesutbrottet till en produktiv ssyselsättning i smedjan. Utifrån det materialistiska perspektivet som Lars representerar kan en estetiserande och homoerotiskt präglade kropp uppfattas endast som en källa för frestelser som inskränker människans prestationsförmåga. Förträngandet av den homoerotiskt präglade kroppen presenteras i romanen som en förutsättning för konstituerandet av det moderna kroppsfornekande jaget. Den första romandelen slutar bland annat med att Lars förstör Gudmunds älskade målningar.

Det förstörda homoerotiska återkommer och rekonstrueras dock i romanens andra del, i vilken handlingen förflyttas till Slatteriket. Att homoerotiken får sin plats även där inte är något obetydligt faktum eftersom det är just i romanens andra del som Rydberg försöker skildra sin egen vision om hur idealsamhället skulle kunna fungera och därmed formulerar sitt alternativ till det moderna. Det homoerotiska begäret diskuteras i Slatteriket utifrån *ménage à trois* mellan Dagny, som är kungens dotter, Margit och Gunnar, som har flyttat från den Gudmundska-gården. Relationen mellan de unga utmärker sig genom den starkt accentuerade genusöverskridande framställningen av Dagny som karaktäriseras såväl genom yttre könsmarkerade attribut och symboler som kroppsställning, men även av hennes kunskaper och färdigheter. ”Det första intryck hon [Dagny] gjorde på Margit var, att denna flicka lika gärna kunde vara en sjuttonårig välupp vuxen pojke, en junker av hård art, från barndomen van att befalla.” (192.) Detta framkallar en slags könsförvirring som diskuteras under ett samtal mellan flickorna. Under samtalet framställs könet som en effekt av ens individuella förmågor och tycken, vilket avslöjar dess konstruerade karaktär: ”Dagny, när jag första gången såg dig, tyckte jag, att du såg ut som en hård sint och övermodig pojke, som vill spela karl”, konstaterar Margit apropå Dagny, varpå Dagny svarar: ”Å, gjorde jag då så gott intryck på dig? Och när jag första gången såg dig, tyckte jag, att du såg ut som en flicka, och som jag har någonting av pojke i mig, så förskräcktes jag för möjligheten att bli kär i dig. Jag var på väg att bli det men, Gudi lov, det vart ingenting av det.” (235.) Samtidigt som replikskiftet destabiliserar en essentialistisk könsuppfattning, så upprätthålls tvåkönstänkandet och heteronormen: Dagnys påstående utgår från det heteronormativa antagandet enligt vilket begäret och kärleken endast kan realiseras mellan olika kön (två möjliga varianter: det är män som åtrår kvinnor eller eventuellt kvinnor som åtrår män) och ett annat alternativ förskräcker henne. Hennes deklARATION klarar dock inte konfrontationen med verkligheten. Samtidigt som hon är glad över att hon inte blivit kär i Margit, eftersom hon kanske verkligen har någonting av pojke i sig, älskar hon Gunnar och ämnar fria till honom.

Och under något tillfälle återberättar Margit en dröm för Dagny varefter hon konstaterar missbelåtet: ”Vad drömmen betyder vet jag icke, men sedan var jag på väg att bli kär i dig. Ack, det är så ledsamt, att därav vart intet.” (236.) Och under ett och samma samtal får hon plötsligt en oemotståndlig lust att kyssa henne: ”Margit förnam en åtrå att kyssa Dagny och kyssa henne omigen.” (240.) Begäret realiseras visserligen inte men det uppstår och förnekas inte.

Den kroppsliga aspekten accentueras särskilt starkt i badscenen, där det gemensamma badet utgör en förevändning för att avslöja de badandes ”ungmöskönhet och gossefägring” och beundra den blottade kroppen: ”solbrända ansikten, nackar och händer” (233). Badscenen sätter den könsöverskridande homoerotiken i relation med naturen genom att ytterligare betona relationens värdighet. De badande smälter ihop med den naturliga omgivningen och blir till en harmonisk del av naturen: ”Fågelvärlden i grannskapet syntes redan vara förtrogen med dem. Intet varningsrop hördes från de snatrande gräsänderna, [...] när flickornas och Gunnars prat och skratt och årornas plask nådde dem.” (233.) Det faktum att den kroppsbejakande homoerotiken placeras inom ett område ute i naturen gör dess närvaro till något vanligt och naturenligt. Intrycket förstärks dessutom av den ställning och det värde som annars naturen i Rydbergs prosaproduktion får: Med undantag av *Singoalla* (1857), där naturens lagar, i likhet med sexualdriften, målas upp som en farlig och oförutsedd kraft, värderas naturen högt och positivt, den till och med idealiseras och deifieras. I *Vapensmeden* kan detta observeras i romanens inledande dikt, i vilken naturen beskrivs som ”en milsvid tempelsal” (5) och längre fram i boken kallas den för ”Herren Guds stora sköna bildbibel” (53). Den kroppsbejakande homoerotikens placering i detta natursceneri utvecklas vidare i samspel med Rydbergs monistiska natursyn som han tydligast formulerat i *Medeltidens magi* (1864). I den kulturantropologiska avhandlingen förhåller sig Rydberg kritiskt mot den kristna medeltidskyrkans dualistiska syn som ledde till ett fördömande av naturen som ond. Till skillnad från detta prisar Rydberg den antika men även hedniska traditionen som betonar harmonin mellan natur, den sinnliga kroppen och ande.¹¹

6. Idealistisk motståndshandling vid tiden för naturalismens dominans

Denna Rydbergs idylliska vision av homoerotiken kontrasterar starkt mot den positivistiska visionen författad av den främste modernisten, Strindberg, vars sätt att framställa det homoerotiska begäret utgår från ett medikalise-

¹¹ Över denna förkärlek för hedendomens kroppsbejakande naturuppfattning hos Rydberg ironiserade bittert Strindberg i *Svarta fanor* redan efter sin omvändelse: ”Julgranen är ju offerträdet i vilket slaktade djurs och människors kroppar upphängdes. Jag skulle vilja se våra renässanshandlingar och sista atenarn dansa omkring ett julträd med upphängda blodiga kroppar av får och svin, och människor, stänkande blodet på altaret, där guden Frey satt i mitten med sin phallus. De vilja ju så ha det.” (Strindberg: 1918: 125.) Sista atenaren var Strindbergs vanliga benämning på Rydberg som författare till *Den siste athenaren*.

rande synsätt som blandas med den animaliska poetiken. Det som förenar båda dessa visioner, och samtidigt det som skiljer dem från varandra, är deras placering av det homoerotiska i förhållande till naturbegreppet. Inom båda dessa visioner uppfattas homoerotiken som en del av naturen, till skillnad från till exempel den katolska föreställningen om sodomi som en synd emot naturen. I Strindbergs naturalistiska författarskap uppfattas dock det homoerotiska som naturens vilda, animaliska och svårkontrollerade uttryck. I Rydbergs idealistiska produktion integreras det homoerotiska harmoniskt i den panteistiskt färgade naturordningen. Utgår man från att utgångspunkten för sexualitetens modernisering var kritiken av den oscarianska sexualmoralen är båda författarna i sina skildringar av homoerotiken samtidigt moderna och konservativa. Strindberg är oscarian i den måtto att han accepterar den kritiserade moralens patologiserande språk, även om han använder det i sina emancipatoriska syften. Rydberg eftersom han bevarar sitt idealrealistiska idiom och eftersom den homoerotiska modell han förespråkar till stor del är sublimerad med många religiösa referenser.

Det intressanta med Rydbergs roman är dock att den har skrivits som om det homosexuella genombrottet inte hade hänt och inte medtagit det kliniska språkbruket eller den homosexuella paniken som till exempel Strindbergs texter bär så många spår av. Den homoerotiskt präglade kärleken beskrivs i romanen som en naturlig komponent i människolivet i dess livsbejakande form med en nära koppling till den panteistiskt färgade naturen i kraft att cementera homosociala relationer. I sin artikel ”The Homosexual Age: 1870–1940” argumenterar Florence Tamagne att inte alla författare som skildrade homoerotiken under senare delen av 1800-talet passivt mottog det dominerande medicinskopatologiserande perspektivet (Tamagne 2006: 170). Det fanns även de som föreslog alternativa tolkningar av fenomenet. I sin motståndshandling valde många att referera till antikens kultur där det homoerotiska begäret i form av pederastiska relationer hyllades som en viktig form av samhällslivet. Som exempel nämner hon Wilhelm von Gloedens (1856–1931) fotografier, filosofiska skrifter av John Addington Symonds (1840–1893) och André Gides (1869–1951) *Corydon* (1924). Men här kan även Rydbergs *Vapensmeden* med dess monistiska syn på naturen, samt den platoniserade sublimeringstraditionens flera referenser, placeras (Dziedzic 2014). Detta bevarande av det gamla idealistiska idiommet under tiden för naturalismens dominans, som lånade sin stil och förutsättningar från den moderna vetenskapen, måste ha bidragit till att Rydbergs kritik inte har räknats som något alternativ till hur den oscarianska sexualiteten skulle reformeras. Att Rydberg ändå kvarhåller detta gamla och beprövade idealistiska idiom vid beskrivningen av det homoerotiska begäret, vid en tid då det homosexuella genombrottet redan har infört sina patologiserande diagnoser, gör det möjligt att uppfatta hans författarskap som en ickekonservativ motståndshandling riktad såväl mot den oscarianska moralen som mot den dominerande strömmen inom sexualitetens modernisering som bland annat Strindberg så flitigt pådrivit.

Litteratur

- Aldrich, R. (ed.). 2006. *Gay Life and Culture. A World History*. London: Thames & Hudson.
- Arnberg, K., Laskar, P. & Sundevall, F. (red.). 2015. *Sexualpolitiska nyckeltexter*. Stockholm: Leopard.
- Bondestam, M. 2015. "Begärens modernisering kring år 1900. Kommentar till text om könslivet och dess regelverk". Arnberg, Laskar & Sundevall 2015: 252–260.
- Borgström, E. 2008. *Kärlekshistoria. Begär mellan kvinnor i 1800-talets litteratur*. Göteborg: Kabusa böcker.
- Butler, J. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Delblanc, S. & Lönnroth, L. 1988b. "Vad rätt du tänkt – Viktor Rydberg och Göteborgs-liberalism". Lönnroth & Delblanc 1988a: 160–177.
- Dziedzic, D. 2014. "Idealism och kroppsligt begär i Viktor Rydbergs Vapensmeden". Korus, Andrzejewska & Pszczoła 2014: 147–172.
- Ekenstam, C. 1993. *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700–1950*. Hedemora: Gidlund.
- Foucault, M. & Sennett R. 1985. "Sexualitet och avskildhet". *Res Publica* 3: 21–51.
- Foucault, M. 2002. *Sexualitetens historia. Band I. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Gedin, D. 2004. *Fältets herrar. Framväxten av en modern författarroll*. Stockholm: Symposion.
- Giddens, A. 1995. *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Granlid, H. 1973. *Vår dröm är frihet. En Viktor Rydbergbok*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Hedberg, A. 2012. *En strid för det som borde vara. Viktor Rydberg som moderniseringskritiker 1891–1895*. Möklinta: Gidlund.
- Holmberg, O. 1935. "Viktor Rydberg och August Strindberg. Några beröringspunkter". *Samlaren* 16: 1–56.
- Jordan, M. D. 1997. *The Invention of Sodomy in Christian Theology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Korus, K., Andrzejewska, A. & Pszczoła, K. 2015. *Źródła humanistyki europejskiej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Katz, J. N. 2007. *The Invention of Heterosexuality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kosofsky Sedgwick, E. 2008. *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Kylhammar, M. 2001. "August Strindberg. Civilisationskritiker i politisk hetluft". *Tvär-snitt* 3(1): 1–16.
- Langenskjöld, A. 1923. *Litterära studier*. Helsingfors: Söderströms.
- Laskar, P. 2015. "Svenska maskuliniteters heterosexuallitet. Kommentar till texter om de andras sexualitet som hot- och motbild". Arnberg, Laskar & Sundevall 2015: 158–166.
- Lönnroth, L. & Delblanc, S. (red.). 1988a. *Den svenska litteraturen. 3, De liberala genombrotten 1830–1890*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Manns, U. 2005. *Upp systrar, väpnar er! Kön och politik i svensk 1800-tals feminism*. Stockholm: Atlas akademi.
- Nilsson, M., Rydén, P. & Sjöberg, B. 2007. *Då och där, här och nu. Festskrift till Inge-mär Oscarsson*. Lund: Lunds universitet.
- Ribbing, S. 1888. *Om den sexuella hygien och några af dess etiska konsekvenser. Tren-ne föredrag*. Stockholm: Wilhelm Bille.

- Roy, M. M. 2001. *August Strindberg's Perversions. On the Science, Sin and Scandal of Homosexuality in August Strindberg's Works*. Ann Arbor: UMI.
- Roy, M. M. 2002. "Strindbergs förgiftade natur". *Lambda Nordica* 8(1): 45–70.
- Rydberg, V. 1902a. *Skrifter av Viktor Rydberg. XI. Medeltidens magi. Jehovahtjänsten hos Hebreerna. Urpatriarkernas släktafla*. Utg. K. Warburg. 4:e upplagan. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Rydberg, V. 1902b. "Medeltidens magi". Rydberg 1902a: 3–142.
- Rydberg, V. 1907a. *Skrifter av Viktor Rydberg. IX. Romerska kejsare i marmor samt andra uppsatser i konst*. Utg. K. Warburg. 6: upplagan. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Rydberg, V. 1907b. "Om nakenhet och klädselsätt". Rydberg 1907a: 373–395.
- Rydberg, V. 1935 (1881). *Vapensmeden*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Rydström, J. 2003. *Sinners and Citizens. Bestiality and Homosexuality in Sweden 1880–1950*. Chicago: University of Chicago Press.
- Silverstolpe, F. 1997. "Benkert var inte läkare". *Lambda Nordica* 3(1): 1–93.
- Sjöberg, B. 2005. *Den historiska romanen som vapen. Viktor Rydbergs Fribytaren på Östersjön och hans ungdomsjournalistik*. Hedemora: Gidlund.
- Sjöberg, B. 2007. "När Strindberg detroniserade Rydberg". Nilsson, Rydén & Sjoberg 2007: 77–88.
- Sjöberg, B. 2009. "Hermiones förvandling". Svensson & Sjoberg 2009: 257–271.
- Sternhell, Z. 2006. *Les anti-Lumières. Du XVIIIe siècle à la guerre froide*. Paris: Fayard.
- Steorn, P. 2006. *Nakna män. Maskulinitet och kreativitet i svensk bildkultur 1900–1915*. Stockholm: Norsted.
- Strindberg, A. 1913a. *Samlade skrifter av August Strindberg. XVII. Likt och olikt. Sociala uppsatser från 1880-talet*. Utg. J. Landquist. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Strindberg, A. 1913b. "Om realism", *Samlade skrifter av August Strindberg*. Strindberg 1913: 191–200.
- Strindberg, A. 1913c. *Samlade skrifter av August Strindberg. XIV. Giftas. Äktenskapshistorier*. Utg. J. Landquist. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Strindberg, A. 1913d. "Dygdens lön". Strindberg 1913c: 37–77.
- Strindberg, A. 1913e. "Den brottsliga naturen". Strindberg 1913c: 287–301.
- Strindberg, A. 1916. *Götiska rumen*. Stockholm: Bonnier.
- Strindberg, A. 1918. *Svarta fanor*. Stockholm: Bonnier.
- Strindberg, A. 1958a. *Vivisektioner. De franska texterna*. Utg. T. Eklund. Stockholm: Albert Bonnier förlag.
- Strindberg, A. 1958b. "De perversa". Strindberg 1958a: 152–157.
- Söderström, G. 2002. "Strindberg och homosexualiteten". *Lambda Nordica* 8(1): 22–45.
- Svensson, B. & Sjoberg, B. 2009. *Viktor Rydbergs humanism*. Stockholm: Atlantis.
- Tamagne, F. 2006. "The Homosexual Age: 1870–1940". Aldrich 2006: 167–195.
- Tjeder, D. 2003. *The Power of Character. Middle-Class Masculinities 1800–1900*. Stockholm: Univ.
- Tjäder, P.A. 1988. "Åttiotalsgenerationen". Lönnroth & Delblanc 1988a: 200–219.
- Warburg, K. 1900. *Viktor Rydberg. En lefnadsteckning. I & II*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.